

Barnets bästa när barn begår allvarliga brott

**Michael Tärnfalk
Charlotte Alm
Anna Kaldal**

FORSKNING I KORTHET

ISBN 978-91-87053-83-2

Barnets bästa när barn begår allvarliga brott

Nummer 1 år 2022

Publikationerna finns att beställa eller
ladda ner från SiS webbplats.
www.stat-inst.se

Engelsk titel:
Institutional Care in Focus

Publikationsseriens adress:
Statens institutionsstyrelse
Box 1062
171 22 Solna

Barnets bästa när barn begår allvarliga brott

Sammanfattning

När barn¹ begår allvarliga brott ställs samhället inför dilemman att proportionerligt bestraffa barnet i förhållande till brottets allvar och att ge de unga vård och behandling utifrån barnets behov av vård. Den svenska socialtjänsten har en central roll i påföljds-systemet för unga lagöverträdare i åldern 15–17 år, dels genom inflytande under straffprocessen, dels vid domstolens val av påföljd. Socialtjänsten kan därutöver besluta om förlängning av påföljden slutna ungdomsvård (LSU) genom tillämpning av Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). Påföljden övergår då från ett straff till vård utifrån den unges behov om det bedöms vara det bästa för den unge.

Syftet med föreliggande projekt var att genom tre delstudier studera om och på vilket sätt samhällets reglering och hantering av unga som begår allvarliga brott sker utifrån den unges behov och bästa, när fortsatt vård beslutas med stöd av LVU efter avtjänat straff enligt LSU. Första delstudien undersökte straff-, process- och sociallagstiftningens historiska sammanlöpnings med barnkonventionen och barnrätten gällande unga lagöverträdare. Andra delstudien studerade socialtjänstens yttranden till åklagare och rätten och domstolarnas samtliga domar (29 fall) där unga i åldern 15–17 år först dömts till LSU och därefter omhändertagits med stöd av LVU mellan 2007 och 2012. Tredje delstudien utgick från semistrukturerade djupintervjuer med sex socialsekreterare om deras bedömningar av den unges behov och bästa när LVU tillämpas och leder till en förlängning av LSU.

Resultaten av delstudie ett visade att balansen mellan straff- och sociallagstiftningens intressen historiskt varit att både skydda samhället och den unge från en negativ utveckling. Genom socialtjänstreformen 1980 slopades samhällsskyddet i sociallagstiftningen till förmån för barnets skyddsbehov. År 2003 infördes barnets bästa som begrepp i LVU. Framväxten av barnrättsrörelsen under 1900-talet ökade kraven på att barn ska ses som egna rättssubjekt med ett starkare barnskyddsintresse i sociallagstiftningen. Detta skedde parallellt med strafflagstiftningens ökade tonvikt på proportionella reaktioner utifrån brottslighetens straffvärde och ökat straffansvar. Resultaten från delstudie två visade genom analys av socialtjänstens yttranden att barnets bästa som begrepp inte används i socialtjänstens bedömningar. Tre olika bedömningskategorier framgick i yttrandena: en vård-/behovsriktad; en inriktad på blandat vård-/samhällsskydd; samt en straff-/samhällsskyddsriktad. Barn med neuropsykiatriska svårigheter tycks löpa ökad risk att bedömas på straffrättsliga grunder av socialtjänsten. Intervjustudien visade att barnets bästa är ett svårtolkat begrepp och att de intervjuade

¹ I projektet menas med "barn som begått allvarliga brott" unga personer under 18 år. I straff- och processlagstiftningen benämns barn i stället unga lagöverträdare, men lagen sträcker sig upp till 21 år. Vi använder barn och unga synonymt och tydliggör särskilt när det rör sig om unga över 18 år, som inte längre är barn.

hade svårt att bedöma vad som är den unges bästa och i stället gick på magkänslan. Ambitionen att bedöma och tillgodose barns behov och bästa med stöd av forskning motverkas av tidsbrist och att det kan saknas adekvata placeringsalternativ.

En sammantagen slutsats är att det primära intresset att tillgodose barnets behov och bästa är ett otydligt och svårrealiserbart mål. Samhällsskyddsintressets genomslag är lika tydligt som vårdintresset och samhällsskyddet tillgodoses genom att de unga alltid kan få en plats på låsta institutioner.

Introduktion

När unga begår brott ställs samhället inför dilemman att straffrättsliga reaktioner utifrån brottet konkurrerar med socialrättsliga ambitioner att stödja den unge och motverka att hans utveckling tar skada av samhällets intervention (Bramstäng, 1964; King & Piper, 1995; Tärnfalk, 2007). Ungdomar som är mellan 15 och 17 år och som har begått ett allvarligt brott kan dömas till sluten ungdomsvård, som är en påföljd jämställd med fängelse (Prop. 1997/98:96) och gäller för brott som annars skulle ha lett till fängelse. Sluten ungdomsvård verkställs vid Statens institutionsstyrelses (SiS) särskilda ungdomshem på samma institutioner som ungdomar vårdas enligt Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). Svenska socialtjänsten har, genom uppgiften att avge yttranden enligt lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL), sedan 1900-talets mitt kommit att spela en ökad central straffrättslig roll, dels för åklagarens beslut om brott ska leda till åtal, dels vid domstolens val av påföljd (Tärnfalk, 2007). Vid alla åtgärder som rör barn och unga har socialtjänsten att beakta principen om barnets bästa, vilket framgår av 1 kap. 2 § Socialtjänstlag (2001:453), kallad SOL. De har också ett ansvar för unga efter verkställandet av sluten ungdomsvård. Det kan röra sig om frivilliga insatser, eller insatser enligt LVU. Det svenska påföljdssystemets användning av straff och behandling för unga mellan 15 och 17 år på särskilda ungdomshem kan medföra dilemman för socialtjänstemän i deras försök att tillgodose barnets bästa i sina vårdbedömningar när unga genomgår sluten ungdomsvård som förlängs med vård enligt LVU. Även om en sådan övergång är ovanlig, där endast 8–10 fall per år sker (Tärnfalk & Kaldal, 2012), blir gråzonen mellan straff och vård av unga uppenbar: de unga går från en repressiv reaktion – straff för ett brott – till vård motiverad utifrån barnets behov och bästa.

Syfte och frågeställningar

I föreliggande projekt studerades detta dilemma mer ingående där studiens övergripande syfte var att rättsligt, teoretiskt och empiriskt analysera och klarlägga om och på vilket sätt samhällets reglering och hantering av unga som begår allvarliga brott sker utifrån barnets bästa. Tre övergripande frågeställningar undersöktes inom projektet:

1. Vilka bakomliggande rättsliga normer och avvägningar styr frågan om vård eller påföljd för ett barn som begått allvarliga brott och vilken betydelse har barnets bästa för beslut som rör vård eller påföljder till följd av allvarliga brott?
2. Vilka vård- eller andra insatser argumenteras att utgöra barnets bästa i syfte att bryta en negativ utveckling när socialtjänsten yttrar sig i straffprocessen (LUL-yttrandet)?
3. Hur bedöms barnets bästa av de sociala myndigheterna vid fortsatt vård enligt LVU efter avtjänat straff enligt LSU, när barn har begått allvarliga brott?

Metod

Projektet bestod av tre delstudier där första delstudien var en genomgång av lagstiftningens historiska spår och grunderna till de olika synsätt som råder inom straff- och socialrätten. Andra delstudien fokuserade på domstolens och socialtjänstens resonerande när unga först dömts till LSU och därefter blivit omhändertagna med stöd av LVU och den tredje delstudien utgjordes av en intervjustudie om socialsekreterares bedömningar av barnets bästa vid sådana överföringar. Den regionala etikprövningsnämnden (EPN) har godkänt projektet (diarienummer 2013/168-31/5).

Material

Materialet i delstudie ett² består av rättskällor såsom lagar, förarbeten och doktrin (nio propositioner, fyra av statens offentliga utredningar, och fyra straffrättsliga prejudikat samt tre rapporter från Brottsförebyggande rådet, en utredning från Statens beredning för medicinsk utvärdering och en rapport från Riksrevisionen) mellan åren 1980 och 2015. Delstudie två³ utgår från samtliga 29 domstolsdomar från tingsrätt och hovrätt som medfört dom till LSU och därefter omhändertagande med stöd av LVU, med tillhörande LUL-yttranden från handläggare inom socialtjänsten mellan 2007 och 2012⁴. Materialet i delstudie tre⁵ består av semistrukturerade intervjuer med sex socialsekreterare.

Undersökningsgrupp

Undersökningsgruppen i delstudie två bestod av 29 pojkar, 15–17 år, som mellan 2007 och 2012 dömdes till LSU och därefter omhändertagande med stöd av LVU. Brotten som de är dömda för var försök till mord, samt rån, misshandel, sexualbrott, utpressning, hot och övergrepp i rättsak. Undersökningsgruppen i delstudie tre bestod av sex socialsekreterare, samtliga kvinnor mellan 36 och 64 år, som vid intervjutillfället var anställda på olika socialkontor i Stockholms län eller i en närliggande stad. De hade alla erfarenhet av att jobba med fall där LSU-påföljder hade lett till omhändertagande via LVU. Fyra hade socionomexamen, en var socialpedagog och en personaladministratör. Alla hade flerårig erfarenhet av att arbeta med barn och deras familjer inom ramen för socialtjänsten.

2 En mer utvecklad beskrivning av detta finns publicerad i Kaldal och Tärnfalk (2017).

3 Analyserna av det förvaltningsrättsliga materialet, LVU-domar och socialtjänstens LVU-utredningar pågår och finns ännu inte publicerade i vetenskapliga artiklar.

4 Från början planerades en totalundersökning av samtliga 95 fall från 1999 till 2012 som motsvarade urvalskriterierna. Undersökningsåren ändrades senare till 2007–2012 på grund av lagändringar, försvunna akter, omfattande sorteringsarbete samt kvalitetsbrister i materialet.

5 Detta beskrivs mer ingående i Tärnfalk och Alm (2021).

Procedur

Materialet till delstudie ett samlades in elektroniskt genom sökningar i svenska rättsdatabaser (prejudikat), på Brottsförebyggande rådets webbplats och på regeringens webbplats (propositioner och Statliga offentliga utredningar), parallellt med att juridiska doktriner (rättsvetenskapliga arbeten) och andra teoretiskt relevanta källor studerades. Materialet till delstudie två samlades in genom en begäran till landets tingsrätter och hovrätter. För analyserna av LVU-domar och socialtjänstens LVU-utredningar inhämtades material från förvaltningsdomstolar och riksarkivet. I LVU-utredningarna fanns namnen på de socialsekreterare som varit ansvariga och som sedan kontaktades för intervju. Tio socialsekreterare kontaktades varav fyra avböjde att delta eller inte gick att få tag på.

Analys/databearbetning

Materialet i delstudie ett analyserades genom att kombinera juridisk och samhällsvetenskaplig metod och teori. Syftet var inte att klarlägga gällande rätt utan att kontrastera straff-, social- och barnrättsliga syften, mål och metoder, och undersöka hur dessa ideologiskt och kunskapsmässigt förhåller sig till varandra (Andersson & Mattsson, 2011; Tärnfalk, 2007). Resultatet av rättsanalysen utgör utgångspunkt för analyserna av såväl socialtjänstens LUL-yttranden och domstolarnas brottmålsdomar, som intervjuerna av socialsekreterarna.

Yttrandena i delstudie två analyserades tematiskt (Braun & Clark, 2006) med en modifierad kvalitativ text- och innehållsanalys (Bergström & Boréus, 2000). Samtliga yttranden genomlästes ett flertal gånger och utifrån de teman som var teoretiskt relevanta sorterades yttranden grovt (Braun & Clark, 2006; Maguire & Delahunt, 2017). En matris skapades där bakgrundsdata om den unge noterades: familjeförhållanden och etnicitet; yttranden om den unges problembild, såsom förekomst av missbruk, neuropsykiatrisk eller annan psykologiskt grundad problematik; samt skolproblem noterades. Utöver detta insamlades information om det bedömdes finnas ett särskilt vårdbehov; om insatsernas art, omfattning och varaktighet redovisades; om yttrandet refererade till forskning som grund för ställningstaganden, och om den unges behov och bästa har redovisats. Från domstolarnas domar noterades följande data i matrisen: antal brott som den unge dömdes för; typ av brott; straffets längd; om domstolen refererade till socialtjänstens yttranden; och domstolens motiv för slutna ungdomsvård.

Intervjuerna i delstudie tre genomfördes med hjälp av en semistrukturerad intervjuguide om tio frågor, och spelades in och transkriberades ordagrant. Intervjuerna varierade från 84 till 115 minuter (M = 95,83 minuter). Analysen följde tolkande fenomenologisk analys (IPA) principerna (Smith, Jarman & Osborn, 1999) för att identifiera huvudteman och underordnade teman (Smith, Flowers & Larkin, 2012). Genom den analytiska processen, grundad i intervjufrågorna kategoriserades intervjuerna teoretiskt utifrån juridik och samhällsvetenskaplig teori.

Resultat

Rättsutvecklingen

Resultaten i delstudie ett kan sammanfattas i att nuvarande sociallagstiftning har en lång historia med start år 1902 då den tidens "sociala myndigheter" första gången gavs uppgiften att yttra sig i brottmål. Domstolen gavs möjlighet att överlämna unga till de sociala myndigheterna som skulle ta hand om och uppfostra unga som dömdes för brott. Lagstiftningens intresse var, i grova drag, både att skydda samhället mot kriminella barn och unga, samhällsskyddsaspekten, och att skydda det enskilda barnet och ungdomen från en negativ utveckling. I samband med brottsbalkens ikraftträdande 1965, kom lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL) att gälla vilken gav socialtjänsten ett tydligare uppdrag att yttra sig i straffprocessen. Genom socialtjänstreformen 1980 utmönstrades samhällsskyddet ur socialtjänstlagstiftningen, och socialtjänstens insatser skulle uteslutande ske utifrån barnets behov. Barnrättsrörelsen krävde parallellt med rättsutvecklingen under 1900-talet ett starkare barnskyddsintresse i lagstiftningen, och att barnet skulle betraktas som ett eget rättsligt subjekt med egen vilja och åsikter som ska respekteras. Senare, bland annat till följd av barnrättsrörelsens krav, har barnets bästa utformats till ett rättsligt egenintresse i sociallagstiftningen och resulterat i att FN:s barnkonvention blivit svensk lag (Prop. 2017/18:186). Strafflagstiftningen har, även om det fortfarande föreligger starka skäl att särbehandla unga i straffrätten, under samma period ideologiskt drivits åt en delvis mer repressiv syn på ungas ansvar för sina brott med ökad tonvikt på både samhällsskydd och på pedagogiska påföljder, tydlighet och ökat ansvarighetsgörande, framför allt när unga begår allvarliga brott. Införandet av sluten ungdomsvård, liksom fler påföljdsalternativ för unga – som ungdomstjänst, medling och ungdomsövervakning – är uttryck för sådana ideologiska förändringar. Lagstiftningens olika spår löper därmed samman när unga misstänks, åtalas och döms för allvarliga brott och de hanteras växelvis och simultant av straffsystemet, åklagare och polis och socialtjänsten. Den rättsliga konstruktionen av myndigheternas olika ansvar för unga lagöverträdare, särskilt när det gäller övergången från straff till vård genom tillämpningen av LVU, blir därigenom komplicerad och gränsen mellan straff och vård blir svår att identifiera.

Socialtjänstens LUL-yttranden

Resultaten i delstudie två visar att begreppet barnets bästa inte används av socialtjänsten i LUL-yttranden. Inte heller uppfylls de rättsliga kraven på vad ett LUL-yttrande ska innehålla, så som att redovisa om den unge har ett "särskilt vårdbehov" eller att moti-

vera insatser i förhållande till nyckelbegreppen "insatsernas art, omfattning och varaktighet". Många gånger är det svårt att se ett tydligt ställningstagande i yttrandet om vad den unges behov bedömts vara och vad socialtjänsten egentligen avser att göra med den unge. Analysen visade på tre huvudsakliga bedömningstyper: vård eller fortsatt utredning vilket föreslås i omkring hälften av yttrandena, samhällsskydd blandat med den unges behov av vård vilket förekommer i knappt en femtedel av yttrandena och ett straffrättsligt synsätt som förekommer i cirka en fjärdedel av yttrandena. I den senare uppmanar socialsekreteraren domstolen att döma till sluten ungdomsvård i stället för att döma till vård inom socialtjänsten. Argumentationen motiveras med att socialtjänsten "saknar tillräckligt ingripande insatser i proportion till brottslighetens straffvärde" och liknande. I cirka 80 procent av fallen anges den unge ha någon form av neuropsykiatriskt funktionshinder såsom ADHD och autism, eller andra psykiatriska svårigheter såsom självmordstankar och depression och intellektuell funktionsnedsättning. I flertalet fall föreligger diagnos från läkare/psykolog, men i en del fall är det oklart på vilka grunder en sådan bedömning gjorts. Det förekommer även obekräftade/outredda "diagnoser" där till exempel vårdnadshavaren tror det är "nåt fel" på den ungas "förstånd" eftersom pojken är "lättledd som ett barn", utan att detta kommenteras vidare i yttrandet. Analysen visade också att socialtjänsten ofta argumenterar för sluten ungdomsvård i stället för socialtjänstens vård gällande unga med neuropsykiatrisk problematik. Det saknas nästan helt anknytning till forskningsreferenser vid bedömning av effektiv behandling för olika typer av problem, i enstaka fall anknyts till bedömningsinstrumentet SAVRY (Structured assessment of violence risk in youth) eller psykologisk forskning vid sexualbrott. Det föreslås också ofta att den unge behöver utredas ytterligare, trots att hen varit aktuell hos socialtjänsten under en lång tid.

Domstolarnas domar⁶

Resultaten av socialtjänstens argumentation och hur domstolarna beaktar dessa för sina beslut visade att socialtjänstens argument för vård, på ett oklart sätt, avfärdas av domstolarna som för vagt, för lite ingripande, för passivt eller inte alls omnämns. I ett flertal fall anger socialtjänsten att LVU-placering kommer att ske på särskilt ungdomshem, utan att det anges hur lång tid den unge ska vara placerad, vilket enligt 11 § LUL ska framgå. När socialtjänsten argumenterar för sluten ungdomsvård, påtalas det särskilt av domstolen som motiv för valet av påföljd. I några fall påtalar domstolen att socialtjänstens "passivitet" inte ger utrymme för annan dom än sluten ungdomsvård. I majoriteten av domarna anses brottslighetens straffvärde föranleda att synnerliga skäl föreligger för sluten ungdomsvård, vilket är den juridiska "tröskeln" för frihetsberövande påföljd i ålderskategorin 15–17 år. Noterbart är också att även i några av de fall där den unge beskrivits ha intellektuell funktionsnedsättning, antingen genom en konstaterad diagnos eller misstänkt sådan problematik, så har domstolen ändå dömt till sluten ungdomsvård (jämför RÅ 2010:24; HFD 2015 ref. 42).

⁶ Domarna är inte slutligt analyserade och redovisas endast summariskt här.

Intervjuer med socialsekreterare

Resultaten från intervjustudien visade att socialsekreterarna hade svårt att tolka begreppet barnets bästa liksom att i praktiken bedöma vad som är den unges bästa. Samtliga socialsekreterares uttalade ambition var att bedöma barnets bästa med stöd av forskning och välja det som är bäst för den unge, men menade att tiden inte räcker till och/eller att det saknas adekvata placeringsalternativ. En socialsekreterare uttryckte arbetet som "trial and error", där beslut baseras på "magkänslan". Resultaten visade också att intervjupersonerna hade tydliga svårigheter att förklara det förlängda straffet med vård som något positivt för den unge som kände sig lurad när hen inte frigavs, trots att den unge hade "suttit av" sitt straff. Detta sades skapa misstro från den unge gentemot socialtjänsten och framstod som en komplex utmaning att hantera. En av socialsekreterarna ansåg dock att placeringen som skedde efter LSU-verkställigheten var det bästa för den unge. Flertalet socialsekreterare var kritiska mot såväl sitt eget arbete som lagstiftningen och den egna organisationen. Av intervjuerna framkom det också att det i några fall har skett en felaktig diagnostisering av den unge. Detta gällde att en tidigare diagnos om intellektuell nedsättning har visat sig vara felaktig vid en utredning på SiS såväl som att diagnoser av intellektuell nedsättning har framkommit av utredningen som skett under placeringen på SiS. Slutligen visade resultaten att socialsekreterarna uttryckte svårigheter i att samarbeta kring dessa unga, vars sociala, psykologiska och mentala problematik många gånger är så pass omfattande att de sannolikt skulle behöva kvalificerad vård och behandling under lång tid.

Diskussion

Syftet med det här tvärvetenskapliga projektet var att analysera om och på vilket sätt samhällets reglering och hantering av unga som begår allvarliga brott sker utifrån barnets bästa.

Utifrån den historiska genomgången av rättskällor och det empiriska materialet bestående av dombeslut, LUL-yttranden och intervjuer med socialsekreterarna tycks det som att den svenska modellens sammanflätning av straff och repression med omsorg, vård och behandling innebär fortsatta risker att unga personers behov och intressen när de döms för allvarliga brott sammanblandas med intresset att skydda samhället mot dessa ungdomar (Bramstäng, 1964; Lappi-Seppälä, 2011; SOU 1993:35).

Resultaten från LUL-yttrandena tyder på att de allt starkare straffrättsliga intressena, som införts i påföljdssystemet för unga, också tycks ha medfört perspektivförskjutningar i socialtjänstens syn på sin egen roll. Å ena sidan argumenterar socialsekreterare utifrån välfärdstanken om vård och behandling baserad på sociallagstiftningens behovsgrunder och å andra sidan förs argument med förankring i brottsbalkens proportionalitets- och straffvärdestänkande. Fokusförskjutning bland socialarbetare mot ett mer straffrättsligt orienterat perspektiv har uppmärksamrats både nationellt (Tärnfalk, 2007) och i europeisk forskning (Bradt & Bouverne de Bie, 2009), liksom att motstridiga villkor och vaga regler i lagen kan motverka att socialsekreterare gör relevanta bedömningar (Braye & Preston-Shoot, 2006).

Av intervjuerna framkom det att socialsekreterarna har svårt att motivera och få den unge att förstå övergången från LSU till LVU då den unge från socialsekreterarnas perspektiv tycks ha svårt att förstå varför hen, efter att ha avtjänat sitt straff, inte frigges utan får fortsatt tvångsvård på obestämd tid. Detta kan tänkas påverka mottagligheten för vård som är en av de centrala faktorer som enligt relevant forskning talar för framgångsrik vård och behandling (se t.ex. Howell & Lipsey, 2012). Det framstår som en prekär och delikat pedagogisk utmaning för såväl SiS personal som för socialsekreterare att förklara för den unge att hen ska vara kvar på samma institution där hen nyss avtjänat ett straff och att det dessutom är för den unges eget bästa. Därutöver kan andra svårigheter uppstå när unga som dömts till slutna ungdomsvård blandas med unga som vårdas med stöd av LVU på samma institutioner, exempelvis genom så kallade smittoeffekter. Tidigare studier visar att det har varit svårt för personalen att förklara varför ungdomarna behandlas olika trots att de sitter på samma institution (Tärnfalk, 2001).

Resultaten visade också på att socialsekreterarna många gånger baserade beslut på "magkänslan" vilket har påvisats tidigare (Leviner, 2014). Av resultaten från LUL-yttrandena och intervjuerna framkommer det också att socialtjänsten endast i enstaka fall jobbar med riskbedömningsinstrument som exempelvis SAVRY. Detta är i linje med tidigare forskning som visar på att socialtjänsten präglas av låg interprofessionell sam-

stämmighet, brist på kunskap om effektiva interventionsmetoder och knapp kunskap om behovsbedömningar, särskilt ifråga om barn och kriminella ungdomar (Andershed & Andershed, 2016; Andrée Löfholm, Brännström, Olsson, & Hansson, 2013; Ginner Hau & Smedler, 2011a, 2011b; Kaunitz, 2017; Åström, Jergeby, Andershed & Tengström, 2013). Att socialtjänsten i liten utsträckning tillämpar tillgänglig forskning i sitt arbete och verkar förlita sig på subjektiva bedömningar talar för behovet av systematisk implementering av forskning i socialtjänstens verksamhet.

En särskild problematik inom ramen för socialtjänstens ansvar att ingripa för att skydda barn som begått allvarliga brott, är konstruktionen av rekvisiten i 3 § LVU. Förvaltningsdomstolarna kan avslå vård med stöd av LVU om den neuropsykiatriska eller intellektuella problematiken bedöms vara orsaken till brottsligheten (RÅ 2010:24, se även HFD 2015 ref. 42). Frågan om socialtjänstens medvetenhet om detta juridiska dilemma kan vara en plausibel förklaring till att socialtjänsten i stället för att argumentera starkare för omhändertagande inom ramen för LVU, argumenterar för sluten ungdomsvård när den unge har diagnosticerad eller misstänkt neuropsykiatrisk problematik. Det är också fullt möjligt att socialtjänsten helt enkelt inte vet vad de ska göra med en del av de extremt svårbehandlade, våldsamma och mest brottsliga unga som de ansvarar för, eftersom risken finns att relevanta privata behandlingsalternativ avböjer att ta emot den unge.

Huruvida frågan om kostnadsansvar för valet av LVU och LSU kan vara avgörande för socialtjänstens yttranden behöver också undersökas vidare eftersom sluten ungdomsvård bekostas av staten medan vård enligt LVU bekostas av kommunen efter beslut från förvaltningsrätten. Med anledning av att socialtjänsten genom sin viktiga funktion i påföljdssystemet kan påverka hur domstolarna dömer, kan denna konstruktion öppna upp för att döma unga lagöverträdare baserade på andra faktorer än de straffrättsliga reglerna.

Sammanfattningsvis tyder resultaten, med stöd av tidigare forskning, på att det skulle behövas en omfattande översyn av konkurrensförhållandet mellan straffrättens och socialrättens olika skyddsintressen när det gäller unga som begår allvarliga brott och ett tydliggörande av på vems villkor socialtjänsten och påföljdssystemet ska samverka. För SiS vidkommande åskådliggör resultaten de komplexa samverkans- och samarbetsförhållanden som ligger inbyggda i ett rättssystem med så vitt skilda aktörer som påverkar förutsättningarna för den vård SiS ska ge dessa unga människor. I det avseendet är det sannolikt avgörande om socialtjänsten och SiS behandlingspersonal har ett gott samarbete, en tydlig dialog och en samsyn på den unges problem och behov. För SiS vidkommande kan det även få stor betydelse ifråga om vilket uppdrag socialtjänsten ger vid placering av unga på särskilda ungdomshem.

Referenser

Artiklar och vetenskaplig litteratur

- Andershed, A.-K., & Andershed, H. (2016). *Improving evidence-based social work practice with youths exhibiting conduct problems through structured assessment*. *European Journal of Social Work*, 19(6), 887–900.
- Andersson, U., & Mattsson, T. (2011). *Ungdomar i gäng. Social- och straffrättsliga reaktioner*. Malmö: Liber.
- Andrée Löhholm, C., Brännström, L., Olsson, M., & Hansson, K. (2013). *Treatment-as-usual in effectiveness studies: What is it and does it matter?* *International Journal of Social Welfare*, 22, 25–34.
- Bergström, G., & Boréus, K. (2000). *Textens mening och makt*. Lund: Studentlitteratur.
- Bradt, L., & Bouverne-De Bie, M. (2009). *Social work and the Shift from "welfare" to "justice"*. *British Journal of Social Work*, 39, 113–127.
- Braun, V., & Clark, V. (2006). *Using thematic analysis in psychology*. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101.
- Braye, S., & Preston-Shoot, M. (2006). *The role of law in welfare reform: Critical perspectives on the relationship between law and social work practice*. *International Journal of Social Welfare*, 15(1), 19–26.
- Bramstång, G. (1964). *Förutsättningarna för barnavårdsnämnds ingripande mot asocial ungdom*. Lund: Gleerups.
- Ginner Hau, H., & Smedler, A.-C. (2011a). *Different problems – same treatment. Swedish juvenile offenders in community based rehabilitative programmes*. *International Journal of Social Welfare*, 20, 87–96.
- Ginner Hau, H., & Smedler, A.-C. (2011b). *Young male offenders in community-based rehabilitative programs – self reported history of antisocial behaviour predicts recidivism*. *International Journal of Social Welfare*, 20(4), 413–420.

- Howell, J. C., & Lipsey, M. (2012). *Research-based guidelines for juvenile justice programs*. *Justice Research and Policy*, 14(1), 17–34.
- Kaldal, A., & Tärnfalk, M. (2017). *Samhällets hantering av barn som begår brott – en verksamhet i flera spår*. I Lundström, T. & Leviner, P. (Red.). *Toångsvård av barn och unga – rättigheter, utmaningar och gränzoner* (s. 239–261). Stockholm: Wolters Kluwer. Norstedts juridik.
- Kaunitz, C. (2017). *Aggression Replacement Training (ART) i Sverige – spridning, programtrohet, målgrupp och utvärdering*. Licentiatavhandling. Stockholm: Stockholms universitet.
- King, M., & Piper, C. (1995). *How the law thinks about children (2nd ed.)*. Aldershot: Arena.
- Lappi-Seppälä, T. (2011). *Nordic youth justice*. I M. Tonry, & T. Lappi-Seppälä (Red.), *Crime and justice: A review of research* (s. 199–264). Chicago: University of Chicago Press.
- Leviner, P. (2014). *Child protection under Swedish law – legal duality and uncertainty*. *European Journal of Social Work*, 2(17), 206–220.
- Maguire, M. & Delahunt, B. (2017). *Doing a thematic analysis – A practical, step-by-step guide for learning and teaching scholars*. *All Ireland Journal of Teaching and Learning in Higher Education*, 8(3), 3351–3365
- Smith, J. A., Flowers, P., & Larkin, M. (2012). *Interpretative phenomenological analysis: Theory, method and research*. London: Sage.
- Smith, J. A., Jarman, M., & Osborn, M. (1999). *Doing interpretative phenomenological analysis*. I M. Murray, & K. Chamberlain (Red.), *Qualitative health psychology: Theories and methods* (s. 218–241). London: Sage.
- Tärnfalk, M. (2007). *Barn och brott. En studie om socialtjänstens yttranden i straffprocessen för unga lagöverträdare*. Stockholm: US-AB Print Center.
- Tärnfalk, M. (2001). *Sluten ungdomsvård år 2000. Redovisning av intervjuundersökning*. Allmän SiS-rapport 2001:6. Stockholm: Statens institutionsstyrelse.
- Tärnfalk M., & Alm, C. (2021). *Social worker motivations and organisational prerequisites for care of children who commit crimes – the best interests of the child or the protection of society?* *European Journal of Social Work*, 24(1), 21–33.

Åström, T., Jergeby, U., Andershed, A.-K., & Tengström, A. (2013). *Social workers' assessments of needs and interventions for adolescents with substance misuse problems, criminal behavior and mental health difficulties: A vignette study*. *European Journal of Social Work*, 16(5), 635–650.

Rättskällor i urval – se separata arbeten för ytterligare rättskällor

Prop. 1997/98:96. Vissa reformer av påföljdssystemet

Prop. 2017/18:186. Inkorporering av FN:s konvention om barnets rättigheter

SOU 1993:35. Reaktion mot ungdomsbrott

HFD 2015 ref. 42

RÅ 2010:24

Lagar

Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU)

Lag (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård (LSU)

Lag (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL)

Socialtjänstlag (2001:453) (SOL)

Övriga källor

Tärnfalk, M., & Kaldal, A. (2012). *Barnets bästa när barn begått allvarliga brott*. Opublicerad forskningsansökan till Statens institutionsstyrelse, SiS.

Författarpresentation

Michael Tärnfalk är filosofie doktor och universitetslektor i socialt arbete vid Sociologiska institutionen, Centrum för socialt arbete, Cesar, Uppsala universitet. Michael undervisar i socialt arbete och utredningsmetodik. Tidigare undervisade han i social-, straff- och processrätt med fokus på unga lagöverträdare vid Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet. Hans forskning är i huvudsak kvalitativt metodinriktad och behandlar bland annat socialtjänstens och straffsystemets samlade han-

tering av unga lagöverträdare. Michael har med ekonomiskt stöd av Nordiska samarbetsrådet för kriminologi, NSfK, startat ett nordiskt interdisciplinärt forskarnätverk med inriktning mot unga lagöverträdare och är projektledare för det av SiS finansierade projektet "Barnets bästa när barn begår allvarliga brott".

Charlotte Alm är docent och universitetslektor i socialpsykologi vid Psykologiska institutionen, Stockholms universitet. Charlotte forskar främst inom tillämpad socialpsykologi, till exempel med frågor som rör socialpsykologiska aspekter på rättspsykologi. Bland annat är hon projektledare för ett projekt finansierat av Vetenskapsrådet som rör språkets betydelse för vittnesmål och mottaglighet för ledande frågor och inom vilket en doktorand är anställd. Charlotte använder både kvantitativa metoder och kvalitativa, främst Interpretative Phenomenological Analysis (IPA), i sin forskning.

Anna Kaldal är professor i processrätt vid Juridiska fakulteten, Stockholms universitet. Hon är kursansvarig för specialkursen Barnrätt samt undervisar i ämnena processrätt och barnrätt. Hennes forskningsområde rör barn i rättsprocesser och innefattar barn i brottmål vilket i sin tur innefattar barn som brottsoffer och barn som begår brott, barn i vårdnadstvister samt barn som är föremål för LVU. Hon är ledamot av Barnrättscentrums styrelse, ingår i det nordiska interdisciplinära forskarnätverket med inriktning mot unga lagöverträdare samt ingår i styrgruppen för Nordiska forskarnätverket för barnahusforskning.

När unga begår allvarliga brott ställs samhället inför dilemman att balansera straffrättsliga reaktioner mot socialrättsliga ambitioner. Med andra ord en avvägning mellan att reagera tillräckligt hårt för att markera samhällets avståndstagande från det brottsliga beteendet och att skydda barnet från en negativ utveckling genom att ge vård och stöd. Unga som begår brott befinner sig alltså ofta i en gråzon mellan straffande och vårdande åtgärder. Särskilt tydligt blir detta för den grupp ungdomar som först döms till den straffrättsliga påföljden slutna ungdomsvård enligt Lag (1998:603) om verkställighet av slutna ungdomsvård (LSU) och efter avtjänat straff till fortsatt vård enligt Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) eller enligt Socialtjänstlagen (2001:453). I rapporten står denna grupp i fokus och i den redovisas en forskningsstudie vars syfte varit att studera om – och i så fall hur – samhällets reglering och hantering av unga som begår allvarliga brott sker utifrån barnets bästa.

I tre delstudier analyseras både den rättsliga regleringen och den konkreta hanteringen av ungas brottslighet i form av socialtjänstens yttranden till åklagare och rätt och domstolarnas domar samt intervjuer med socialsekreterare om deras bedömningar av den unges behov och bästa när ett omhändertagande enligt LVU följer på ett avtjänat straff enligt LSU.

För SiS del visar resultaten de komplexa samverkans- och samarbetsförhållanden som ligger inbyggda i ett rättssystem med så vitt skilda aktörer som påverkar förutsättningarna för den vård SiS ska ge dessa unga personer. Detta innebär att ett välfungerande samarbete mellan socialtjänsten och SiS behandlingspersonal, där en tydlig dialog och en samsyn på den unges problem och behov är av stor vikt.

ISBN 978-91-87053-83-2